

VU Research Portal

Bewustzijn van water en waterconcepten

de Boer, J.; Vellinga, P.

2000

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

de Boer, J., & Vellinga, P. (2000). *Bewustzijn van water en waterconcepten*. (IVM Report; No. O-00/13). Dept. of Environmental Policy Analysis.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Bewustzijn van water en waterconcepten

J. de Boer, P. Vellinga

Instituut voor Milieuvraagstukken, Vrije Universiteit Amsterdam

30 oktober 2000 – Rapport O-00/13

De vraag hoe we op de langere termijn het bewustzijn van water kunnen veiligstellen en vergroten is op het eerste gezicht eenvoudig te beantwoorden. Om bij burger en politiek meer aandacht te krijgen voor de problemen in het watersysteem, zouden zij nadrukkelijk met de feiten geconfronteerd moeten worden, liefst zo dat ze ook de koude nattigheid voelen. Toch leert de ervaring op veel andere gebieden dat dit een te simpele gedachte is. Soms kan het helpen om mensen met de neus op de feiten te drukken, maar het effect van feiten, of dat nu statistieken zijn of natte voeten, hangt vooral af van de manier waarop ze worden opgevat. Zo worden incidenten weer snel vergeten, tenzij ze worden begrepen als een signaal dat er meer aan de hand is. En dit signaal moet dan niet alleen doorwerken op het niveau van individuen, maar ook op het niveau van particuliere organisaties, bedrijven en overheidsinstanties. Gebruik makend van de ervaring die op andere gebieden is opgedaan, wordt in de volgende paragrafen ingegaan op de processen die tot een grotere aandacht voor water kunnen leiden en die voor onderzoek in aanmerking komen.

De ziel reist te paard

Nieuwe ideeën en producten kunnen zich in de huidige maatschappij heel snel verspreiden, maar de manier waarop mensen denken en voelen blijkt veel langzamer te veranderen. Simpel gesteld, het lichaam reist per vliegtuig maar de ziel gaat te paard. Die relatieve traagheid berust op verschillende processen. Het belangrijkste is dat mensen zich gedurende hun jonge jaren indrukken vormen die ze in hun verdere leven meestal niet meer wezenlijk bijstellen. Dit betreft bijvoorbeeld hun voorkeuren voor een al dan niet ongerepte natuur en de waarden die ze toekennen aan individualiteit of aan traditie. Wie in de jaren '60 is opgegroeid, heeft in meerdere of mindere mate iets opgepikt van de democratiseringsgolf en de milieubeweging die toen in opkomst waren. De continuïteit van voorkeuren en waarden die mensen zich in hun jeugd hebben eigen gemaakt, is niet de enige factor die veranderingen vertraagt. Van belang is ook dat de meeste mensen zich slechts een vluchtige indruk vormen van maatschappelijke onderwerpen die in het nieuws worden behandeld en die niet op hun interessegebied liggen. Daardoor hebben ze een zekere achterstand in informatie.

Hoewel dit zeker geen nieuwe inzichten zijn, hebben deze processen soms onverwachte gevolgen. Een niet zo verrassend voorbeeld is de klacht van architecten en andere ontwerpers dat het publiek een naar hun mening te behoudende opvatting heeft over de smaakvolle inrichting van de gebouwde en ongebouwde omgeving. Verrassender is dat veel Nederlanders aan het eind van de jaren '90 bij het woord 'milieuproblemen' primair denken aan typische jaren '60 onderwerpen, zoals lucht- en waterverontreiniging, en niet aan recente vraagstukken zoals het klimaatprobleem of biodiversiteit¹. Desgevraagd

blijkt het publiek ook vaker dan binnen de waterschappen was verwacht de mening te hebben dat het oppervlaktewater in hun omgeving is vervuildⁱⁱ. Omgekeerd blijkt een veel kleiner deel van de inwoners van Nederland zich bij hoog water onveilig te voelen dan binnen de waterschappen was aangenomen. Er moet dus rekening worden gehouden met een soort faseverschil tussen de problemen waar het publiek aan denkt en de problemen die voor deskundigen actueel zijn.

In dit verband is van belang dat het idee dat in de toekomst dynamischer met water moet worden omgegaan, vrij recent en in kleine kring tot ontwikkeling is gebracht. Gelet op de ingrijpende verandering van denken die hiermee wordt geïntroduceerd, ligt het niet voor de hand dat dit idee ook onmiddellijk buiten die kring wordt begrepen en wordt geapprecieerd. Zo blijken er al binnen de overheid zelf diverse barrières te liggen. Rijksbeleid wordt door provincies weggemoffeld en gemeenten komen er openlijk tegen in verzet. Over dit soort verschijnselen bestaat in de maatschappijwetenschappen een uitgebreide literatuur. De eerste vraag is steeds of er binnen de eigen organisatieonderdelen wel voldoende steun is voor een nieuwe aanpak. Vervolgens komt de vraag aan de orde of er bij andere sleutelpersonen en organisaties in het veld vroegtijdig specifieke weerstanden overwonnen moeten worden. En ten derde rijst dan de vraag hoe een bredere kring van mogelijk betrokkenen en het algemene publiek op een nieuwe aanpak kan worden voorbereid.

‘Giftige twijfel’ of ‘natte voeten’

Buiten de waterwereld zijn veel aanknopingspunten te vinden waar beleidsmakers hun voordeel mee kunnen doen. Een van die aanknopingspunten is de vraag of er naar analogie met het toenemend milieubewustzijn van de afgelopen decennia ook een toenemend waterbewustzijn zou kunnen komen. Welke lessen zijn er bijvoorbeeld te trekken uit de manier waarop de mensen zich bewust zijn geworden van milieurisico's?

Bij een korte terugblik kunnen we niet voorbij gaan aan de ‘giftige’ sfeer van twijfel die begin jaren '80 werd opgeroepen door de signalering van ernstige bodemverontreiniging in een aantal woonwijken. Dit leidde tot een versnelling in het bodembeleid, waarbij het rijksbeleid moest worden onderbouwd met de beperkte wetenschappelijke kennis die destijds over deze risico's bestond. Hierbij werd het beleid gestimuleerd door particuliere organisaties, zoals de milieubeweging en bewonersgroepen, die onder andere voor veel publiciteit zorgden. Dat de verontreiniging eenvoudig als ‘gif’ werd aangeduid, overigens tot ongenoegen van deskundigen die een genuanceerdere benadering voorstonden, heeft het publiek gesterkt in zijn kritische houding tegen allerlei toepassingen van chemicaliën. De doorwerking hiervan in de opvattingen van consumenten over voedselveiligheid heeft recent bijgedragen tot het besluit van supermarkten in Engeland en Nederland om alleen nog ‘gifvrije’ groenten te verkopen. Wat hier blijkt is dat een langdurige wisselwerking tussen overheidsinstanties, wetenschappelijke instituten, particuliere organisaties, media en bedrijven tot veranderingen kunnen leiden die geen van hen zo had gepland maar die toch in een bepaalde richting gaan. In het genoemde geval is dat de richting van een afnemend gebruik van synthetische bestrijdingsmiddelen.

Op watergebied zijn er in het verleden soortgelijke versnellingen in het beleid geweest, maar gaat het er nu om een andere visie op watersystemen te introduceren. Hierbij worden de huidige problemen nogal eens beschreven in termen van ‘overlast’ of ‘natte voe-

ten', hetgeen opvallend vriendelijk klinkt in vergelijking met de morele verontwaardiging die alleen al door het woord 'gif' wordt uitgedrukt. Als het inderdaad zo is dat niet meer dan een klein deel van de Nederlanders zich bij hoog water onveilig voelt, is dit in de ogen van de anderen wellicht een risico dat redelijk voorspelbaar en beheersbaar is en dat voor hen geen directe levensbedreiging vormt. Zolang ze het zwellende water niet met eigen ogen gezien hebben, kunnen velen het zich waarschijnlijk ook moeilijk voorstellen dat dit risico in hun directe omgeving optreedt. Waar het woord 'gif' bovendien naar een scala van mogelijk ongewenste chemische toepassingen verwijst, is 'water' een minder eenduidig overkoepelend begrip. Net als in de tijd van de oude Grieken en Romeinen is er voor de meeste mensen waarschijnlijk niet één water (H₂O), maar zijn er naar plaats en toepassing verschillende waters,ⁱⁱⁱ waaronder de bronwaters die de supermarkten naast hun biologische producten aanbieden. Het zal dus vooral van plaats en toepassing afhangen of water positieve, negatieve of neutrale betekenissen krijgt. Dit maakt dat de analogie met milieurisico's en milieubewustzijn wel interessant is, maar niet volledig opgaat.

Ecologie als utopie

Een ander aanknopingspunt is de veranderende houding tegenover de natuur als bron van schoonheid, gezondheid en inspiratie. Dit is een ontwikkeling die in de Westerse landen al zo'n drie eeuwen gaande is en die de afgelopen decennia mede door de gesignaleerde milieuproblemen is versterkt. Deze verandering komt op verschillende manieren tot uiting. Zo maken we tegenwoordig niet meer zo'n scherpe tweedeling tussen enerzijds 'mooie natuur' en anderzijds 'woestenij'. In plaats daarvan vinden we een groter aantal verschijningsvormen van de natuur 'mooi'. Ook staan we bij allerlei technologische problemen open voor de vraag hoe die op een (meer) natuurlijke manier kunnen worden opgelost. Het idee om het waterbeheer meer op de natuur af te stemmen, staat dus niet op zichzelf. Hetzelfde geldt voor het eerder genoemde voorbeeld van de verkoop van 'gifvrije' groenten; hier is sprake van een opwaardering van de biologische landbouw die door de supermarkten uit de besloten sfeer van de natuurvoedingsbeweging is gehaald vanwege de toenemende zorg over voedselveiligheid.

Voorals in de Verenigde Staten wordt deze ontwikkeling door diverse personen en groepen ervaren als een opleving van ecologisch geïnspireerde utopieën^{iv}. Het ideaalbeeld is dat de omgeving zo wordt ingericht dat mensen (weer) gaan beseffen hoe ze deel uitmaken van de natuur en hoe de plaats waar ze wonen verbonden is met bijvoorbeeld aloude waterstromen of wildpassages. Dit ideaal, in combinatie met de gedachte dat er in het verleden waardevolle dingen verloren zijn gegaan, lijkt veel mensen aan te spreken. Er kan dan ook meer waardering worden verwacht voor een plan dat het herstel van een vroegere natuurlijke situatie schetst dan voor een plan dat op basis van andere overwegingen ruimte aan de natuur wil geven. Onder welke voorwaarden historische referenties aansprekende argumenten zijn bij het oplossen van waterproblemen zou overigens nog wel wat verder moeten worden uitgezocht.

Hoewel veel mensen tegenwoordig dus gevoelig zijn voor een zekere idealisering van de natuur en van het verre verleden, is dit niet het enige dat hen bezig houdt. De veranderende houding tegenover de natuur hangt samen met andere maatschappelijke ontwikkelingen die eveneens hun aandacht vragen. Zo moet de eerder als voorbeeld aangehaalde

biologische landbouw in de winkel gewoon concurreren met de conventionele landbouw, waar het gebruik van synthetische bestrijdingsmiddelen ook op een andere manier kan worden beperkt ('geïntegreerde teelt'). Bovendien is bekend dat de meeste consumenten weliswaar enige sympathie hebben voor biologische producten, maar dat ze niet bereid zijn er veel meer voor te betalen. Het is dan ook van groot belang om dit soort ontwikkelingen goed te willen begrijpen en niet eenzijdig uit te leggen. Uiteindelijk moeten mensen economisch met hun middelen omgaan en steeds weer compromissen vinden tussen zaken als spaarzaamheid en luxe, traditie en vernieuwing, kunstmatige en natuurlijke benaderingen van waterstromen.

Consequenties voor het onderzoekprogramma

In dit noodzakelijkerwijs korte essay zijn diverse onderwerpen gesignaleerd die in aanmerking komen voor nadere beschouwing en empirisch onderzoek door politicologen, sociologen of psychologen. Hoe staat het bijvoorbeeld met het faseverschil tussen de problemen waar het publiek aan denkt en de problemen die voor deskundigen actueel zijn. Is er bij burger en politiek eigenlijk wel zo weinig aandacht voor water als zodanig, of hebben ze gewoon weinig ervaring met de waterconcepten (stroomgebieden, e.d.) die deskundigen hanteren? Deze concepten verwijzen immers naar schaalniveaus van ruimte en tijd die ver van het dagelijks leven af staan. Voor de beantwoording van deze vraag kan gekeken worden naar de manier waarop deze concepten in een concrete case worden gebruikt door ieder die het beleid probeert te beïnvloeden.

Van belang is voorts dat naar voorbeelden buiten de waterwereld wordt gekeken. Een vergelijking met andere milieurisico's kan zinvol zijn om overeenkomsten en verschillen scherper in beeld te krijgen. Ook hier verdient het aanbeveling om van concrete cases uit te gaan en daarbij goed te letten op de generaliseerbaarheid van de resultaten.

Een andere relevante vergelijking is die van 'gezond voedsel' en 'gezonde wateromgeving'. Het idee van gezond voedsel (is veilig voedsel) uit gezonde ecosystemen spreekt veel mensen aan. Ze zien zichzelf als deel van de (gezonde) ecosystemen. Wellicht is een parallel te trekken met mensen in een natuurlijke omgeving (is veilige omgeving) waar natuurlijke watersystemen bestaan.

In dit verband is aandacht nodig voor de sociaal-culturele ontwikkelingen die een veranderende houding tegenover de natuur met zich mee brengen. Wat dit precies voor water betekent en voor de waterconcepten die mensen hanteren, moet nader worden geanalyseerd. Een specifiek aandachtspunt hierbij is de rol die historische referenties kunnen spelen bij het oplossen van waterproblemen. Zoals vermeld, moeten deze ontwikkelingen niet eenzijdig worden opgevat, omdat mensen steeds gedwongen zijn compromissen te zoeken tussen zaken die ze belangrijk vinden in hun leven.

Het verdient aanbeveling om het onderzoek naar deze onderwerpen op te zetten in samenhang met de opbouw van een kennisnetwerk waarin verschillende groepen kunnen participeren. Essentieel is dat wordt gezorgd voor een voldoende brede vertegenwoordiging van de waterwereld bij de begeleiding en terugkoppeling van het onderzoek.

-
- ⁱ Ester, P., & Vinken, H. (2000). *Sustainability and the cultural factor. Results from the Dutch GOES mass public module*. Tilburg: Tilburg University, Globus, Institute for Globalization and Sustainable Development.
 - ⁱⁱ Lijklema, S., & Koelen, M.A. (1999). *Draagvlak voor het waterbeheer*. Utrecht: Stichting Toegepast Onderzoek Waterbeheer.
 - ⁱⁱⁱ Hamlin, C. (2000). 'Waters' or 'Water'? - master narratives in water history and their implications for contemporary water policy. *Water Policy*, 2, 313-325.
 - ^{iv} Beatly, T., & Manning, K. (1997). *The ecology of place: planning for environment, economy, and community*. Washington, D.C.: Island Press.